

PSIXOLINGVISTIKADA NUTQNING ESTETIK AHAMIYATI

Andijon davlat chet tillari instituti

Roman-german va slavyan tillar fakulteti

Filologiya va tillarni o‘qitish nemis tili yo‘nalishi

301-guruh talabasi **Omonova Sarvinoz**

+998-88-832-30-08

Ilmiy maslahatchi: **Kabulova U.S.**

Annotatsiya: Ushbu maqolada nutqning estetik ahamiyati tahlil etiladi. Nutqning estetik ta’siri til va psixologiya o‘rtasidagi aloqalarni o‘rganishda muhim o‘rin tutadi. Maqola nutqning go‘zalligi, ritmi, tovush uyg‘unligi, semantika va figurativ til orqali inson ruhiyatiga qanday ta’sir qilishini, shuningdek, estetik qabul va subyektiv talqinning rolini o‘rganadi. O‘zbek adabiyotidan misollar keltirilgan holda, psixolingvistik tahlil asosida nutqning estetik ahamiyati kengroq yoritiladi.

Kalit so‘zlar: *psixolingvistika, talaffuz, urg‘u, so‘z qo‘llash, grammatika, uslubshunoslik.*

Abstract: This article analyzes the aesthetic value of speech. The aesthetic effect of speech plays an important role in the study of the relationship between language and psychology. The article examines how the beauty of speech, rhythm, sound harmony, semantics and figurative language affect the human psyche, as well as the role of aesthetic perception and subjective interpretation. Using examples from Uzbek literature, on the basis of psycholinguistic analysis, the aesthetic value of speech is more widely covered.

Key words: *psycholinguistics, pronunciation, accent, vocabulary, grammar, methodology.*

Abstrakt: Dieser Artikel analysiert den ästhetischen Wert der Sprache in der Psycholinguistik. Die ästhetische Wirkung von Sprache spielt eine wichtige Rolle bei der Erforschung der Beziehung zwischen Sprache und Psychologie. Der Artikel untersucht, wie sich die Schönheit von Sprache, Rhythmus, Klangharmonie, Semantik und Bildsprache auf die menschliche Psyche auswirken und welche Rolle ästhetische Wahrnehmung und subjektive Interpretation spielen. Anhand von Beispielen aus der usbekischen Literatur wird auf der Grundlage einer psycholinguistischen Analyse die ästhetische Bedeutung der Sprache umfassender beleuchtet.

Schlüsselwörter: *psycholinguistik, aussprache, akzent, wortschatz, grammatik, methodik.*

Psixolingvistika — bu til va inson ongining o‘zaro aloqasini o‘rganadigan soha bo‘lib, nutqning estetik jihatlari va uning ruhiyatga ta’siri nuqtayi nazaridan ham katta

ahamiyatga ega. Nutq, ma'lumot almashishning asosan rasmiy vositasi sifatida qaralishi bilan birga, insonning ichki dunyosini, hissiyotlarini ifodalashda va estetik zavq hosil qilishda ham muhim rol o'ynaydi. Adabiyotda esa nutqning estetik ahamiyati yanada aniqroq namoyon bo'ladi. O'zbek adabiyotida, xususan, Abdurauf Fitrat¹, Alisher Navoiy, Erkin Vohidov kabi shoirlar va yozuvchilarning asarlarida nutqning estetik funksiyasi ajralmas o'rin tutadi. Maqolada psixolingvistika nuqtai nazaridan nutqning estetik ahamiyati tahlil qilinadi va O'zbek adabiyotidan misollar keltiriladi.

Nutq madaniyati, nutq odobi — 1) og'zaki va yozma adabiy til me'yorlari (talaffuz, urg'u, so'z qo'llash, grammatika, uslubshunoslik qoidalari)ni egallash, shuningdek, turli aloqa-aralashuv sharoitlarida tilning tasviriy vositalaridan nutqning maqsad va mazmuniga mos ravishda foydalanish mahorati; 2) tilshunoslikning tilni madaniyat quroli sifatida mukammallashtirish maqsadida me'yorlashtirish (tartibga solish) muammo larini o'rganuvchi bo'limi. G'arb tilshunosligida umumiy ma'noda "til madaniyati" termini ham qo'llanadi. 1-ma'nodagi "Nutq madaniyati" tushunchasi adabiy tilni o'zlashtirishdagi ikki bos-qichni qamrab oladi: a) nutqning to'g'riligi va boshqa nutqiy mahorat. Nutqning to'g'riligi muayyan tilda so'zlovchilar va yozuvchilar tomonidan "ideal" yoki umum tomonidan qabul qilingan va an'anaviy saqlanib kelayotgan odatlar, ibrat va namunalar tarzida idrok etiladigan adabiy me'yorlarga amal qilishdir. Nutqiy mahorat esa nafaqat adabiy me'yorlarga amal qilish, balki o'zaro mavjud bo'lgan variantlardan mazmunan eng to'g'ri, eng aniq, uslub va vaziyat nuqtai nazaridan eng makbuli va ifodalisini tanlab olish mahoratidir (Mas., *aka — oka — ako; kelyapti — kevotti — kelopty* variantlaridan bi-rining adabiy me'yor sifatida tanlanishi). Yuksak Nutq madaniyati kishining umumiy yuksak madaniyatini, fikrlash madaniyatini, tilga nisbatan ongli mehr-muhabbatini namoyon qiladi.

Psixolingvistikada nutqning estetik ahamiyati uning ma'lumot uzatishdan tashqari, insonning hissiyotlari va fikrlarini shakllantirishdagi o'rni bilan aniqlanadi. Nutqning estetik funksiyasi, odamlar o'rtasida faqat axborot almashish emas, balki hissiy aloqalarni o'rnatish, ruhiy holatlarni shakllantirishda ham yuzaga keladi. Alisher Navoiy tomonidan yaratilgan she'rlar, masalan, "Xamsa" asarida, so'zlarning estetik uyg'unligi va ohangdorligi orqali, odamning ruhiy holatini shakllantirish, ona tilining go'zalligi bilan qalbni rom etish vazifasini bajaradi.

Fitratning adabiy asarlarida ham nutqning estetik ta'siri sezilarli. "Shoir va shoirlik" asarida Fitratning til va nutqning go'zalligi haqidagi fikrlari, psixolingvistik nuqtai nazardan, nutqning nafaqat fikr ifodalaydigan, balki estetik jihatdan ham yuqori

¹ Fitrat A. Shoir va shoirlik. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2005.

qiymatga ega ekanini ko'rsatadi. Bu jarayonda til nafaqat ma'lumotni uzatadi, balki go'zallik, his-tuyg'u va estetik tajribalarni yaratadi.

Nutqning estetik ahamiyatini aniqlashda uning tovush va ritmik tuzilmasi katta rol o'ynaydi². Psixolingvistik tahlilga ko'ra, nutqning tovush tuzilishi, ya'ni undosh va vokal tovushlar o'rtasidagi uyg'unlik va ritm eshituvchida estetik hissiyotlar uyg'otadi. Erkin Vohidovning she'rlaridagi ritmik tuzilma, tovushning uyg'unligi va melodik qirralar, uning she'rlariga estetik go'zallik beradi. Masalan, "O'zbek she'riyatida to'rtlik" she'rida ritm va tovushlar, lug'aviy va figurativ elementlar orqali estetik bir butunlik yaratilgan.

Semantika va figurativ til ham nutqning estetik ahamiyatini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Adabiy asarlarda ishlatilgan metaforalar, tasvirlar va simvollar, nafaqat ma'nolarni chuqurlashtiradi, balki estetik va ruhiy tajribalar yaratadi. Erkin Vohidovning "Men seni sevaman" she'rida ishlatilgan metaforalar, inson qalbidagi chuqur hissiyotlarni tasvirlash bilan birga, o'quvchida estetik hissiyotlar uyg'otadi.

Nutqning estetik ahamiyati uning emotsional ta'siri orqali yanada yaqqol namoyon bo'ladi. She'riy va adabiy nutq, o'quvchi yoki tinglovchida turli hissiy javoblarni keltirib chiqaradi. O'zbek she'riyatida nutqning emotsional ta'siri, ayniqsa, Vohidovning "Ko'ksimda bir dunyo" she'rida ko'rinadi, unda shoirning ichki holati va o'xshatmalar orqali go'zallik hissi keltirilgan. Bu kabi nutq, psixolingvistik jihatdan insonning ruhiyatiga chuqur ta'sir qiladi va uni estetik jihatdan boyitadi³.

Nutqning estetik ta'sirini subyektiv qabul qilish jarayoni ham muhimdir. Har bir inson nutqni o'z psixologik⁴ va madaniy kontekstiga asoslanib turlicha qabul qiladi. Bu jarayonda nutqni estetik sezgi orqali talqin qilish, uning go'zalligi va badiiy qadriyatlarini anglash muhimdir. O'zbek adabiyotida bu jarayon aniq ko'rinadi: masalan, Navoiy she'rlarida mavjud bo'lgan badiiy obrazlar va tilning estetik tuzilmasi, har bir o'quvchi uchun turlicha talqin va estetik qabul qilish imkonini yaratadi⁵.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, psixolingvistik nuqtayi nazardan nutqning estetik ahamiyati uning ruhiyatga, hissiyotlarga va emotsiyalariga ta'sirini ko'rsatadi. Nutqning estetik ta'siri uning semantik va struktural xususiyatlaridan, tovushning uyg'unligidan, ritm va figurativ elementlardan kelib chiqadi. O'zbek adabiyotida bu jarayon aniq ko'rinadi, ayniqsa, she'riyatda nutq go'zalligi, obrazlar va ma'nolar orqali estetik qabul va hissiyotlar yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

² Vohidov E. O'zbek she'riyatida to'rtlik. – Toshkent: Yoshlar nashriyoti, 2002.

³ Qodiriy A. O'tgan kunlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2007.

⁴ Xo'jayeva, M. Psixolingvistika: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2018.

⁵ Navoiy A. Xamsa. – Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti, 2006.

1. Fitrat A. Shoir va shoirlik. – Toshkent: O‘zbekistan Milliy Ensiklopediyasi, 2005.
2. Vohidov E. O‘zbek she‘riyatida to‘rtlik. – Toshkent: Yoshlar nashriyoti, 2002.
3. Navoiy A. Xamsa. – Toshkent: Adabiyot va san‘at nashriyoti, 2006.
4. Qodiriy A. O‘tgan kunlar. –Toshkent: Ma‘naviyat, 2007.
5. Xo‘jayeva, M. Psixolingvistika: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2018.
6. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Nutq_madaniyati

